

Едуард Томікович КАРАПЕТЯН

кандидат економічних наук,
доцент,
кафедра економіки підприємства і корпорацій,
Тернопільський національний економічний університет
E-mail: eduard970@ukr.net

**КОНКУРЕНТНІ ПЕРЕВАГИ КЛАСТЕРА ЯК ОСНОВА ПІДВИЩЕННЯ
ІНВЕСТИЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ РЕГІОНУ**

Карапетян Е. Т. Конкурентні переваги кластера як основа підвищення інвестиційної активності регіону. *Економічний аналіз*. Тернопіль, 2018. Том 28. № 3. С. 21-26.

Анотація

Розглянуто та ідентифіковано основні теоретичні аспекти поняття «конкурентні переваги». На основі студіювання науково-теоретичного доробку визначено поняття «конкурентні переваги» і розкрито їхні особливості. Поглиблено теоретичний базис особливих ознак і відмінних рис конкурентоспроможності підприємства та чинників, які визначають тривалість утримання конкурентної переваги товаровиробником. Визначено вплив кластерів на процес залучення інвестиційних коштів і формування інвестиційного портфеля підприємства. Також окреслено позитивні та негативні сторони кластерної моделі економіки щодо залучення інвестицій. Сформовано модель впливу конкурентних переваг кластерів на процес формування інвестиційного портфеля підприємств.

Ключові слова: конкурентоспроможність; конкурентоспроможність підприємства (організації, фірми); фактори конкурентоспроможності підприємства; конкурентні переваги; кластер.

Eduard Tomikovych KARAPETIAN

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Economics of Enterprise and Corporations,
Ternopil National Economic University
E-mail: eduard970@ukr.net

**COMPETITIVE ADVANTAGES OF THE CLUSTER AS A BASIS OF
INVESTMENT ACTIVITY ENHANCEMENT OF THE REGION**

Abstract

The main theoretical aspects of the concept «competitive advantages» are identified. On the basis of the scientific and theoretical research, the concept «competitive advantages» is defined. The features of competitive advantages are revealed. The theoretical basis of special and distinctive features of the enterprise competitiveness is extended. The factors, which determine the duration of maintaining the competitive advantage by the commodity producer, are considered. The influence of clusters on the process of attraction of investment funds and formation of an investment portfolio of the enterprise is determined. The positive and negative sides of the cluster model of economy as for the attraction of investments are identified. The model of the influence of competitive advantages of clusters on the process of formation of an investment portfolio of enterprises is formed.

Keywords: competitiveness; competitiveness of enterprise (organization, firm); factors of enterprise competitiveness; competitive advantages; cluster.

Вступ

Досягнення стійкого економічного прогресу та інвестиційної активності в промисловому секторі неможливе без підвищення конкурентоспроможності та сталості конкурентних переваг вітчизняних підприємств на регіональних ринках, адже конкуренція та залучення інвестицій є рушійними силами економічного розвитку суб'єктів підприємницької діяльності. Необхідність розвитку виробничих структур на основі нової промислової системи кластерного типу зумовлене такими чинниками, як

© Едуард Томікович Карапетян, 2018

розширення процесів глобалізації бізнесу, загострення конкуренції, пошук інвесторів, необхідність дієвих зрушень у галузях національної економіки.

В економічній літературі проблемам підвищення конкурентоспроможних переваг об'єднаних підприємств на основі кластерного підходу присвячено значну увагу як зарубіжними, так і вітчизняними науковцями.

Мета статті

Мета статті – це ідентифікація конкурентних переваг кластера як основи підвищення інвестиційної активності регіону та національних суб'єктів господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження

Науково-теоретичні дослідження окремих аспектів конкуренції були започатковані А. Смітом. Подальше вивчення конкуренції як економічної категорії проводили С. Л. Брю, К. Р. Макконел, М. Е. Портер, Д. Рікардо, Дж. Робінзон, Ф. А. Хайек, Й. Шумпетер та ін. Критичне розуміння проблематики конкуренції та конкурентоспроможних переваг кластера також знайшло відображення в наукових працях вітчизняних та зарубіжних учених, зокрема, у роботах Я. Б. Базилюка, М. П. Войнаренка, Н. Г. Кانیщенко, В. А. Павлової, Б. Й. Пасхавера, Л. Н. Родіонової, П. Т. Саблука, Р. Ф. Хайрулліна та інших.

Проте виявлення тенденцій розвитку методології підвищення конкурентних переваг об'єднань з метою підвищення інвестиційної активності регіону, їх сучасного функціонування, змін, які відбуваються протягом останніх років у теорії та практиці формування, потребує проведення подальших наукових досліджень.

Ефективність економіки обумовлюється рівнем її конкурентоспроможності, обґрунтований підхід до виявлення якого базується на основі наявності факторів створення і збереження конкурентних переваг. В економічній енциклопедії «конкурентоспроможність – це споживчі властивості товару (послуги), які відрізняють його від товару-конкурента за ступенем їх відповідності конкретним потребам, вимогам конкурентного ринку з урахуванням витрат на їх задоволення» [1]. При цьому сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів, що вигідно відрізняють суб'єктів економічної діяльності від їх конкурентів, є конкурентні переваги. Конкурентні переваги – це факторна ознака, а конкурентоспроможність – це результуюча ознака. Тому конкурентоспроможність можна відобразити як функцію конкурентних переваг, відповідно, забезпечення конкурентоспроможності зводиться до розгляду питань створення та особливого збереження конкурентних переваг. Таким чином, під конкурентоспроможністю суб'єкта господарювання треба розуміти ефективність управління суб'єктом господарювання своїми конкурентними перевагами для досягнення найкращих результатів у боротьбі за обмежені ресурси і за переваги споживачів у зіставленні зі своїми конкурентами [2, с. 13].

Сукупна і злагоджена робота всіх наявних конкурентних переваг, а також наявність жорсткої конкуренції – це ті складові, які можуть гарантувати кластерний підхід, який приводить до створення додаткових конкурентних переваг.

Кластерний підхід у всьому світі визнається як політика підвищення конкурентоспроможності національних й регіональних економік і вважається ефективним напрямком інвестиційної та інноваційної підприємницької діяльності.

Слід зазначити, що такі конкурентні переваги, як географічне розташування, наявність природних ресурсів, національні особливості, багато в чому визначають рівень конкурентоспроможності, проте самі по собі не можуть його збільшувати. Вирішальну роль починають відігравати перспективні конкурентні переваги, що створюються на внутрішніх ринках. Це – тактика і стратегія управління, способи організації економічних суб'єктів і структура економіки тощо. Саме М. Портер у своєму дослідженні [3], розглядаючи вищезазначені конкурентні переваги, прийшов до висновку, що позитивний ефект віддачі від них може бути при утворенні кластерів. Його теоретична теза, що високопродуктивне зростання кластерів є результатом взаємодії у «діамантовому перетині» чотирьох груп чинників конкурентоспроможності, отримала назву моделі конкурентоспроможності «Diamond» [4, с. 40-41]. Наслідком такої організації є технічні нововведення диференційованої продукції і масштаби реалізації на ринку.

Основними складовими такої моделі конкурентоспроможності є:

- факторні умови – наявність і доступність природних, матеріальних, трудових, інфраструктурних та інших факторів виробництва, необхідних для ведення конкурентної боротьби в певній галузі;
- попит на внутрішньому ринку для продукції галузі – досвідчений і вимогливий місцевий споживач; запити, що випереджають потреби споживачів в інших місцях; попит у специфічних сегментах;
- конкурентоспроможні родинні і підтримувальні галузі в певному регіоні – доступність до надійних місцевих постачальників і фірм у споріднених галузях, наявність кластерів замість ізольованих галузей;
- фактори, що відповідають за формування ефективних стратегій управління підприємствами,

найважливішими з яких є конкуренція на внутрішньому ринку і інноваційність.

Існують також додаткові зміни, які також значною мірою впливають на розвиток кластерів, – це випадкові події та державна політика щодо створення та розвитку місцевих умов. Остання обставина передбачає участь державних структур у кластерних системах і свідчить, наскільки політика регіональних й муніципальних органів влади сприяє створенню та розвитку конкурентних переваг території. Проте в умовах глобалізації такого роду локальні умови використовуються не тільки національними господарюючими суб'єктами, а й компаніями-нерезидентами. Тому важливо враховувати ефект від діяльності останніх із урахуванням того, що жоден конкурент не дозволить запозичити у нього сучасні технології (його конкурентні переваги), якщо це буде загрожувати його конкурентоспроможності. Таким чином, якщо присутність іноземної компанії негативно впливає на функціонування національних підприємств, виникає необхідність створення територіальних бар'єрів. З іншого боку, державна влада всіх рівнів (центрального, регіонального, муніципального) може надавати допомогу в усуненні бар'єрів на шляху до співпраці, надаючи, наприклад, консультаційні послуги, а також поширюючи передовий досвід формування і функціонування кластерних систем.

Країна або регіон, які використовують кластерну політику, збільшують конкурентоспроможність у світовому масштабі за рахунок того, що до наявних конкурентних переваг додаються ефекти синергії та нові конкурентні переваги, причому у вигляді зворотної віддачі для сфер, які беруть активну участь у формуванні кластерів [5, с. 29-31]. Тому кластери відіграють роль точок зростання внутрішнього ринку і бази зовнішньої експансії. Вважається, що коли кілька фірм досягають високого рівня конкурентоспроможності на ринку, вони поширюють свій вплив у вигляді нових конкурентних переваг на найближче оточення: постачальників, споживачів і конкурентів. А успіхи оточення позитивно впливають на зміцнення і подальше зростання конкурентоспроможності цих компаній.

Поява конкурентних переваг, на наш погляд, є дуже важливим аспектом при утворенні кластера. Нові конкурентні переваги значущі як для кластера загалом, так і для кожного учасника окремо. Причому співпрацюючи та об'єднуючи зусилля в кластері, підприємства активізують інвестиційну діяльність, концентрують капітальні вкладення і домагаються додаткового синергетичного ефекту, який не може бути отриманий окремими виробниками. Посилюється фінансова стійкість підприємств кластера, зміцнюються їх позиції на ринку, підвищується ринкова частка, створюється атмосфера довіри серед усіх учасників кластера. Кооперація в кластері оптимально поєднує приватні, колективні та державні інтереси, оскільки пов'язана з видами власності, що діють у сучасних умовах.

Таким чином, основні переваги від створення кластера спрямовуються в три сфери – влада, бізнес і громадськість (таблиця 1), саме вони безпосередньо беруть участь у формуванні та життєдіяльності кластера.

Таблиця 1. Переваги реалізації кластерної політики

Влада	Бізнес	Громадськість
<ul style="list-style-type: none">– збільшення кількості платників податку і бази оподаткування;– розширення можливостей для залучення інвестицій у регіон;– зручний інструмент для взаємодії з бізнесом;– стимулювання регіонального розвитку і підвищення конкурентоспроможності регіональної економіки;– можливість цілеспрямованої переорієнтації збиткових підприємств регіону;– надання пільг підприємствам, які мають велике значення для регіональної економіки;– розвиток інноваційного потенціалу регіону.	<ul style="list-style-type: none">– підвищення ефективності системи постачання;– активізація інвестиційної діяльності підприємств;– зниження витрат;– доступ до фінансових ресурсів;– можливість проведення НДДКР;– доступ до кадрової інфраструктури;– спільне лобювання інтересів на різних рівнях влади;– можливість для успішного виходу на міжрегіональні і міжнародні ринки;– підвищення рівня кваліфікації робітників	<ul style="list-style-type: none">– зростання рівня заробітної плати;– забезпечення зайнятості населення регіону;– розвиток інфраструктури;– підвищення обсягів відрахувань у бюджети різних рівнів і позабюджетні фонди

Так, наприклад, при реалізації кластерної політики регіону, органи влади досягають дві важливі мети – збільшення податкових надходжень і вирішення проблеми зайнятості населення. А отримання статусу кластера має велике політичне значення як для самого регіону, так і для учасників кластера, оскільки привертає увагу з боку громадськості, фінансових інститутів, дозволяє отримувати допомогу у вибудовуванні міжнародної репутації, «розкручуванні» ринкової торгової марки, залучає в регіон додаткові ресурси. Кластер розвиває і посилює економіку території, стимулює економічне зростання і прискорює вирішення соціальних проблем, створюючи умови для успішного розвитку більш відсталіх територій.

Якщо розглядати приналежність до кластеру з точки зору підприємця, чий бізнес є частиною кластера, то переваги полягають насамперед у консолідації зусиль для спільного ведення бізнесу і підвищення конкурентоспроможності. По-друге, спільними зусиллями набагато легше відбувається лобювання інтересів кластера на різних гілках влади у вирішенні загального завдання. Дуже важливим є близьке розташування постачальників, довіра до них з боку учасників кластера, а також жорстка конкуренція між підприємствами кластера, що призводить до зниження витрат.

Однією з найважливіших цілей кластерного підходу є посилення конкурентоспроможності регіональної економіки, яка підвищує інвестиційну привабливість регіону. Це відбувається внаслідок того, що кластерний підхід дозволяє державним структурам регулювати напрямки соціально-економічного розвитку регіону, знижувати бар'єри виходу на зовнішні ринки для учасників кластера, а також бар'єри входу із зовнішніх ринків для інвестицій і нових інновацій. Відповідно, основні конкурентні переваги від створення кластерів для регіональної влади та бізнесу полягають у стимулюванні припливу інвестицій у регіон, оскільки нині великі міжнародні компанії вважають, що краще інвестувати в ті регіони, де вже є сформовані кластери або є передумови для їх формування [6, с. 73].

Постійна взаємодія між учасниками кластера сприяє формальному і неформальному обміну знаннями, співпраці між організаціями з взаємодоповнювальними активами і професійними навичками. Освіта ефективно діючого кластера слугує стимулом для подальшого залучення в кластер нових компаній, інвестицій, послуг і постачальників, пильної уваги уряду, а також для розвитку процесів формування власних професійних кадрів, отже, кластер стає чимось більшим, ніж проста сума окремих його частин. Таким чином, конкурентні переваги від участі в кластері можна поділити на зовнішні, що дозволяють підвищити інвестиційну активність у регіоні, і внутрішні, що збільшують конкурентоспроможність компаній – учасників кластера (рис. 1).

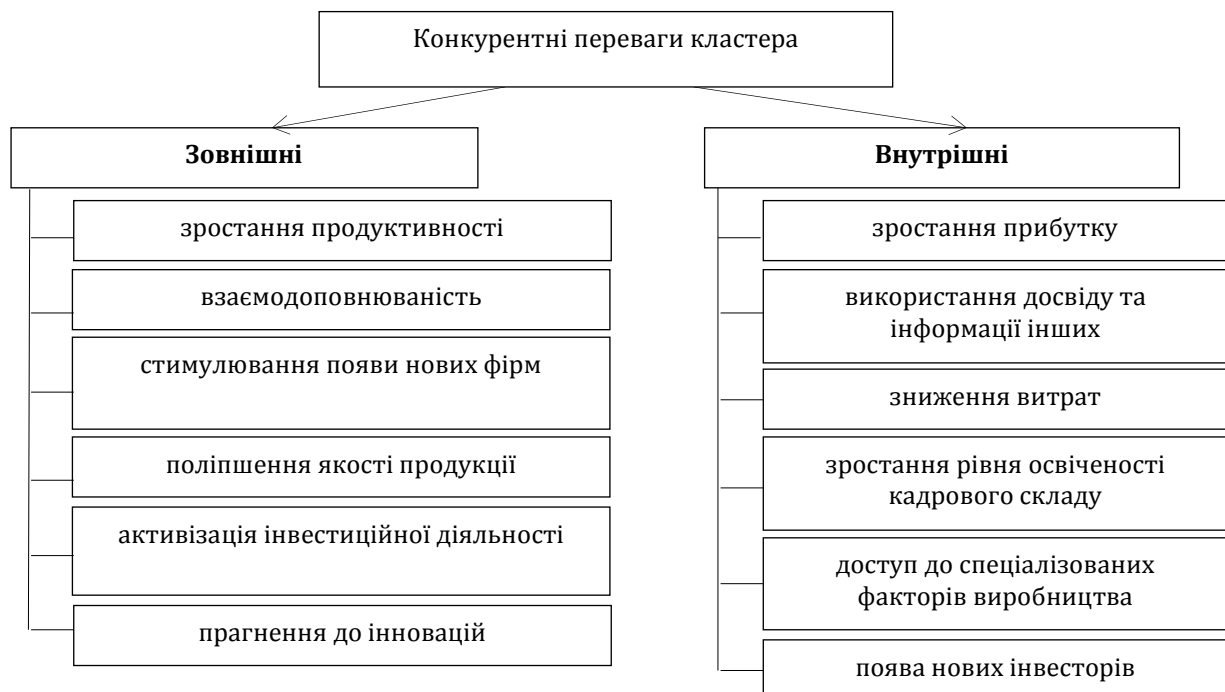

Рис. 1. Конкурентні переваги компаній кластера

Зростання продуктивності і, як наслідок, зростання ефективності діяльності підприємств – це саме ті причини, за якими в регіонах необхідно проводити кластерну політику. Компаніям стає вигідніше розташовуватися поруч один з одним, навіть якщо вони конкуренти. Це необхідно для використання загальної інфраструктури, близькості ринку праці та знань. Таким чином відбувається зовнішня

економія за рахунок масштабу використання загальних ресурсів.

Переваги для зростання продуктивності, а також інновацій у кластері є сильнішими, ніж в ізольовано розташованих компаніях. Через конкурентний тиск як зовні, так і всередині кластера виникають стимули підвищення продуктивності. Амбіції та бажання пристойно виглядати в місцевому співтоваристві підтримують фірми в їх прагненні обійти один одного.

Кластер забезпечує розвиток взаємодоповнюваності між окремими видами діяльності учасників кластера. Неефективна робота частини об'єднання може перешкоджати успіху інших учасників. Присутність групи пов'язаних між собою фірм і галузей у будь-якій місцевості забезпечує ефективність спільного маркетингу (наприклад: рекомендації фірм, торгові виставки, торгові журнали, рекламні кампанії). Близькість розташування, зв'язки з постачань і технологій, а також наявність постійних особистих контактів і громадських зв'язків полегшують рух потоків інформації всередині об'єднань. У результаті всередині кластера накопичується великий обсяг інформації з маркетингу, технологій, інших видів спеціалізованої інформації тощо.

Використання досвіду та інформації інших фірм, що входять у кластер, визначає здатність швидко реагувати на переваги споживачів. Участь у кластері дає переваги в доступі до інновацій та методів організації виробництва. Фірми-учасники кластеру розвиваються динамічніше, ніж фірми, розташовані поза кластером. Конкретне місце розташування всередині кластера може забезпечити привілейований або дешевший доступ до спеціалізованих факторів виробництва.

Отримання факторів виробництва від учасників кластера може призводити до:

- зниження вартості угод у зіставленні з використанням віддалених джерел;
- мінімізації матеріально-виробничих запасів;
- полегшення комунікації, зниження витрат на адаптацію.

Кластери забезпечують також переваги при отриманні факторів виробництва з віддалених джерел.

Наявність кластера не тільки підвищує попит на спеціалізовані фактори виробництва, але і збільшує їх загальну кількість. Там, де існує кластер, доступність кваліфікованого персоналу, послуг і комплектуючих виробів, а також число структур, які їх створюють, зазвичай перевищують можливості, наявні в інших місцях.

Суспільні блага, які існують у кластерах, на нашу думку, краще називати квазігромадськими, оскільки доступ до них вимагає певних витрат. Кластери дають багато прикладів інвестування в ці блага – інвестиції в програми навчання, інфраструктуру, центри якості тощо. Деякі квазігромадські блага, що доступні в кластерах, тісно пов'язані з урядом і громадськими організаціями. Державні інвестиції, які працюють на користь кластера, стимулюються числом і авторитетом учасників і фірм, які бажають отримати додаткову вигоду від таких інвестицій.

Більшість конкурентних переваг, які досягаються в кластері, можуть бути досягнуті і при інших видах інтегрованих об'єднань, наприклад, зростання продуктивності, прагнення до інновацій та інвестицій, зростання прибутку, зниження витрат тощо. Проте, на нашу думку, найголовнішою відмінністю кластера від інших об'єднань є здорова і жорстка конкуренція, яка неможлива при утворенні монополістичних та олігополістичних корпорацій. А такі переваги, як зниження цін, обмін інформацією та досвідом, взаємодоповнюваність, підвищення якості продукції та рівня освіти та інше, можуть з'явитися тільки при кластерній освіченості. Тому кластерний підхід є найбільш вигідним та обґрунтованим у зіставленні з іншими.

Успішним прикладом в Україні є створення кластерів в інвестиційно-будівельній діяльності. При такому об'єднанні підприємств у кластер учасники отримують низку конкурентних переваг:

- розширюються можливості залучення інвестицій шляхом об'єднання фінансових можливостей усіх учасників кластера, залучення інвестицій збоку, спільної участі в конкурсах проектів, які фінансуються у вигляді грантів, об'єднання фінансових можливостей для забезпечення гарантій на отримання кредитних ресурсів;
- знижується собівартість будівельної продукції та послуг організацій, що входять у кластер, шляхом підвищення ефективності процесу забезпечення будівельного виробництва сировиною, матеріалами, деталями, конструкціями на основі встановлення довгострокових партнерських зв'язків;
- з'являється можливість ефективно відстоювати інтереси учасників кластера на рівні органів місцевої влади та місцевого самоврядування;
- реалізація учасниками кластеру загальних стратегічних програм з органами місцевої влади забезпечує постійну завантаженість організацій інвестиційно-будівельного кластера і суміжних галузей, створення нових робочих місць, додаткові обсяги для діючих, відродження недіючих та утворення нових підприємств промисловості будівництва, де знаходяться родовища корисних копалин, що використовуються в будівництві;

- формується принципово новий рівень відносин, який базується на порядності і довірі між учасниками кластера, підвищується надійність мережевих партнерів в інвестиційно-фінансовій кооперації, ефективно використовується сукупний потенціал партнерів;
- знижуються витрати на модернізацію будівельної продукції шляхом передачі частини робіт партнерам, що спеціалізуються в конкретних видах діяльності;
- підвищується ефективність виконання окремих управлінських функцій за рахунок поділу праці, спеціалізації, залучення спеціалізованих організацій будівельного профілю;
- підвищується ефективність робіт у галузі збуту і сервісного обслуговування, придбання необхідних ресурсів;
- відбувається розвиток малого підприємництва в складі кластера, що не є самоціллю, а виявляє себе як побічний ефект від сукупності заходів і дій учасників кластера, органів влади та інших інституцій, спрямованих на забезпечення ефективної взаємодії всіх учасників кластера.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Таким чином, ми з'ясували, що при утворенні кластера створюються конкурентні переваги, які відсутні у інших інтеграційних структур. Причому ефективність роботи кластерної структури досягається за рахунок синергетичного ефекту. Ефект синергії виникає і у вертикально-інтегрованих компаній, але в цьому випадку він працює на внутрішні конкурентні переваги, а у кластера, крім цього, ще й на зовнішні конкурентні переваги. Як наслідок, відбувається активізація інвестиційної діяльності в регіоні, що спричиняє зростання інвестицій в інноваційний розвиток виробництва, формування нових компаній, підвищення зайнятості населення та якості продукції, підвищення конкурентоспроможності та продуктивності учасників кластерів, розвиток тісних зв'язків між наукою та виробництвом, розвиток інфраструктури і підвищення освітнього рівня співробітників.

Список літератури

1. Економічна енциклопедія: у трьох томах. Т.1. Київ : Академія, 2000. 864 с.
2. Портер М. Е. Международная конкуренция: Конкурентные преимущества стран. Москва : Международные отношения, 1993. 896 с.
3. Портер, Майкл, Э. Конкуренция. Москва : Вильямс, 2005. С. 608.
4. Карапетян Е. Т., Квасовський О. Генезис та еволюція концепції промислових кластерів. Вісник Тернопільського національного економічного університету. 2014. Вип. 1. С. 36-48.
5. Войнаренко М. Концепція кластерів – шлях до відродження виробництва на регіональному рівні. *Економіст*. 2000. №1. С. 29-31.
6. Карапетян Е. Т. Міжнародний досвід використання кластерного підходу у розвитку інтеграційних процесів. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2017. №2. С. 69-82
7. Павлова В. А. Конкурентоспроможність підприємства: оцінка та стратегія забезпечення. Донецьк: Вид-во ДУЕП, 2006. 276 с.
8. Каніщенко Н. Г. Формування національних галузевих кластерів в умовах інтернаціоналізації. *Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. пр.* 2006. Вип. 4 (59). С. 70-73.
9. Родионова, Л. Н., Хайруллин Р. Ф. Кластеры как форма интеграции инвестиционных ресурсов. *Нефтегазовое дело*. 2006. Вып. 1. URL: http://www.ogbus.ru/authors/Rodionova/Rodionova_4.pdf.

References

1. Mochernyj S.V. (2000). *Ekonomichna encyklopedija: u trjokh tomakh*. T.1 Kyiv: «Akademija». [in Ukrainian].
2. Porter M. E. (1993). *Mezhdunarodnaja konkurencija: Konkurentnye preimushhestva stran*. Moscow: 1993.
3. Porter, Majkl, Je. (2005). *Konkurencija*. Moscow: «Vil'jams». [in Russian].
4. Karapetjan E.T. (2014). Ghenezys ta evolucija koncepciji promyslovykh klasteriv. *Visnyk Ternopil'skogoho nacional'nogho ekonomichnogho universytetu*, 1, 36-48. [in Ukrainian].
5. Vojnarenko M. (2000). *Koncepcija klasteriv – shljakh do vidrodzhennja vyrobnyctva na regional'nomu rivni*. Ukraïna: Ekonomist, 1, 29-31. [in Ukrainian].
6. Karapetjan E.T. (2017). Mizhnarodnyj dosvid vykorystannja klasternogho pidkходу u rozvytku integracijnykh procesiv. *Visnyk Ternopil'skogoho nacional'nogho ekonomichnogho universytetu*, 2, 69-82. [in Ukrainian].
7. Pavlova V.A. (2006). *Konkurentospromozhnistj pidpryjemstva: ocinka ta strateghija zabezpečennja*. Monoghrafija. Donecjk: DUEP. [in Ukrainian].
8. Kanishhenko N.Gh. (2006.) Formuvannja nacional'nykh ghaluzevykh klasteriv v umovakh internacionalizaciji. *Ukraïna: zb. nauk. pr.* 4, 70-73. [in Ukrainian].
9. Rodyonova L. N. (2006). *Klasterij kak forma intehratsii investitsionnykh resursov*. Retrieved from: http://www.ogbus.ru/authors/Rodionova/Rodionova_4.pdf. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції – 28.09.2018 р., прийнята до друку – 15.10.2018 р.